

UDK: 378.147:37.013.2

**INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA KASBIY KOMPETENSIYANI
RIVOJLANTIRISH: NAZARIY TAHLIL VA AMALIY YECHIMLAR.**

**РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ОСНОВЕ
ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ПРАКТИЧЕСКИЕ
РЕШЕНИЯ.**

**DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE BASED ON AN
INTEGRATIVE APPROACH: THEORETICAL ANALYSIS AND PRACTICAL SOLUTIONS.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18624460>

Qurbonova Baxtixon Qo'chqarbayevna

FarDU professori, pedagogika fanlari doktori

baxtixon78@gmail.com (+998-93) 648 54 76

<https://orcid.org/0000-0002-5754-5891>

Annotatsiya

Ushbu maqolada bo'lajak mutaxassislarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda integrativ yondashuvning ilmiy-nazariy asoslari hamda amaliy qo'llanish imkoniyatlari tahlil etiladi. Integrativ yondashuvning mazmuni kompetensiyaviy ta'lim paradigmasi bilan o'zaro aloqadorlikda yoritiladi. Shuningdek, kasbiy kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik yechimlar, fanlararo integratsiya asosida ta'lim jarayonini loyihalash mexanizmlari asoslab beriladi. Olingan natijalar oliy ta'limda mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuv ta'lim mazmunining tizimlilik, uzviyligi va amaliyot bilan bog'liqligini ta'minlash orqali kompetentlik rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi hamda kasbiy faoliyat samaradorligini oshiradi.

Kalit so'zlar: *integrativ yondashuv, kasbiy kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, fanlararo integratsiya, pedagogik texnologiyalar, kasbiy tayyorgarlik.*

Аннотация

В статье анализируются научно-теоретические основы и практические возможности интегративного подхода в развитии профессиональной компетентности будущих специалистов. Содержание интегративного подхода раскрывается во взаимосвязи с парадигмой компетентностного образования. Также обосновываются эффективные педагогические решения, направленные на формирование профессиональной компетентности, и механизмы проектирования образовательного процесса на основе междисциплинарной интеграции. Полученные результаты ориентированы на повышение качества подготовки специалистов в системе высшего образования. Данный подход обеспечивает системность, целостность и практическую направленность содержания образования, способствуя развитию компетентности и повышению эффективности профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *интегративный подход, профессиональная компетентность, компетентностный подход, междисциплинарная интеграция, педагогические технологии, профессиональная подготовка.*

Annotation

The article analyzes the scientific and theoretical foundations as well as practical implementation opportunities of the integrative approach in developing the professional competence of future specialists. The essence of the integrative approach is revealed in close connection with the competency-based education paradigm. In addition, effective pedagogical solutions aimed at fostering professional competence and mechanisms for designing the educational process based on interdisciplinary integration are substantiated. The obtained results are focused on improving the quality of specialist training in higher education. This approach ensures the systematic, coherent, and practice-oriented nature of educational content, contributing to competence development and enhancing professional performance effectiveness.

Keywords: *integrative approach, professional competence, competency-based approach, interdisciplinary integration, pedagogical technologies, professional training.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri mehnat bozori talablariga mos, yuqori darajada raqobatbardosh va kasbiy faoliyatga tayyor mutaxassislarni tayyorlashdan iboratdir. Ushbu jarayonda ta'lim mazmuni va metodlarini takomillashtirish, ta'lim oluvchilarning faqat bilimlarini emas, balki ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuvlarni joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois, an'anaviy bilimga asoslangan ta'lim modelidan kompetensiyaviy yondashuvga bosqichma-bosqich o'tish zamon talabi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Kompetensiyaviy yondashuv doirasida integrativ yondashuv metodologik jihatdan muhim o'rin tutadi, chunki u ta'lim jarayonini fanlararo aloqadorlik, tizimlilik va amaliy faoliyat bilan uzviy bog'liq holda tashkil etish imkonini beradi. Integrativ yondashuv orqali ta'lim mazmuni turli fanlar va faoliyat turlarining o'zaro uyg'unligi asosida loyihalaniib, kasbiy faoliyatga xos muammolarni kompleks hal etishga yo'naltiriladi. Natijada bo'lajak mutaxassisda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy ko'nikma va malakalar, shuningdek, shaxsiy-kasbiy fazilatlar yaxlit tizim sifatida shakllanadi. Bu esa ularning mustaqil fikrlash, kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish hamda samarali qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, integrativ yondashuv kasbiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmi sifatida ilmiy asoslashni talab etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda integrativ va kompetensiyaviy yondashuvlar bilan uzviy bog'liq holda talqin qilinadi. Xorijiy va mahalliy olimlar ushbu jarayonni shaxsning bilim, faoliyat va reflektiv tajribasi birligida shakllanadigan murakkab pedagogik hodisa sifatida izohlaydilar.

Ijtimoiy-konstruktiv yondashuv tarafdori bo'lgan Lev Vygotsky ta'lim jarayonida bilimlarning ijtimoiy muhit va hamkorlik faoliyati orqali egallanishini asoslab bergan. Uning fikricha, ta'lim shaxsning yaqin rivojlanish zonasini kengaytirishi lozim bo'lib, bu jarayon integrativ yondashuv orqali fanlararo va faoliyatga yo'naltirilgan vazifalar asosida samarali amalga oshiriladi. Mazkur qarash kasbiy kompetensiyani shakllantirishda integratsiya va hamkorlik mexanizmlarining metodologik ahamiyatini asoslaydi.

Kognitiv rivojlanish va faoliyatga asoslangan ta'lim g'oyalarini ilgari surgan Jerome Bruner ta'lim mazmuni spiral tamoyil asosida, ya'ni bilimlarni turli darajada va kontekstda qayta-qayta

Ta'lim jarayonida integrativ yondashuv: nazariya va amaliyotasosida hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish

qo'llash orqali o'zlashtirilishini ta'kidlaydi. Bruner qarashlariga ko'ra, integrativ yondashuv bilimlarni izolyatsiyalangan holda emas, balki kasbiy vazifalar bilan bog'lab o'rganishga imkon beradi, bu esa kasbiy kompetensiyaning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

Shaxsning o'z imkoniyatlariga ishonchi va faoliyat samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni tadqiq etgan Albert Bandura o'z-o'zini samaradorlik (self-efficacy) tushunchasini asoslab bergan. Uning nazariyasiga ko'ra, ta'lim jarayonida amaliy faoliyat, refleksiya va muvaffaqiyatli tajribani boshdan kechirish kasbiy kompetensiyaning rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Integrativ yondashuv aynan ushbu mexanizmlarni birlashtirgan holda ta'lim oluvchilarning kasbiy ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ta'lim samaradorligi va o'quv natijalariga ta'sir etuvchi omillarni tizimli tahlil qilgan John Hattie o'z tadqiqotlarida o'qitishning faol, reflektiv va aniq natijaga yo'naltirilgan shakllari eng yuqori samaradorlikka ega ekanini ko'rsatadi. Hattiening qarashlari integrativ yondashuvning kasbiy kompetensiyani rivojlantirishdagi ahamiyatini asoslab, fanlararo vazifalar va reflektiv baholashning ta'lim natijalariga ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi.

Didaktik strategiyalar va ta'lim natijalarini loyihalash masalasiga e'tibor qaratgan Robert Marzano ta'lim jarayonida bilimlarni chuqur qayta ishlash, amaliy vazifalar orqali mustahkamlash va metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, integrativ yondashuv ta'lim mazmunini tizimlashtirish va kasbiy kompetensiyaning barcha komponentlarini uyg'un holda rivojlantirish uchun samarali pedagogik asos bo'lib xizmat qiladi. Yuqoridagi ilmiy qarashlar tahlili shuni ko'rsatadiki, integrativ yondashuv kasbiy kompetensiyani rivojlantirishda nazariy bilimlar, amaliy faoliyat va reflektiv tajriba birligini ta'minlovchi muhim metodologik mexanizm hisoblanadi. Ushbu yondashuv ta'lim jarayonini kasbiy faoliyatga yaqinlashtirish, fanlararo aloqadorlikni kuchaytirish va ta'lim oluvchilarning mustaqil hamda tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'limning kompetensiyaviy paradigmasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, mazkur yo'nalishdagi ilmiy tadqiqotlar bir necha konseptual yo'nalishlar asosida shakllangan. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu tadqiqotlar asosan uchta asosiy ilmiy yo'nalishda jamlanadi: birinchidan, kompetensiya va kompetentlik tushunchalarining nazariy talqini hamda ularning strukturaviy modellarini ishlab chiqish; ikkinchidan, integrativ, ya'ni fanlararo va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuvning didaktik asoslarini aniqlash; uchinchidan esa, kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi amaliy-pedagogik mexanizmlarning samaradorligini asoslash.

Birinchi yo'nalish doirasida kasbiy kompetensiya ko'pincha mutaxassisning kasbiy vazifalarni samarali bajarishga tayyorligini ifodalovchi integrallashgan sifat sifatida talqin etiladi. Ilmiy tadqiqotlarda ushbu tushunchaning tarkibiy tuzilmasi, odatda, kognitiv (bilimiy), amaliy-operatsion (ko'nikma va malaka), motivatsion-qiymat hamda reflektiv komponentlar birligi orqali asoslanadi. Bunday yondashuv kasbiy tayyorgarlikni faqat bilimlar majmui sifatida emas, balki real kasbiy vaziyatlarda samarali faoliyat yurita olishga qaratilgan tayyorgarlik sifatida talqin qilish imkonini beradi. Shu sababli, kasbiy kompetensiyani rivojlantirish va baholash jarayonida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy vazifalarni bajarish, muammoli holatlarni tahlil qilish, muloqot va hamkorlik faoliyatida ishtirok etish hamda o'z kasbiy faoliyatini tahliliy baholash kabi mezonlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchi ilmiy yo'nalish integrativ yondashuvning mazmun-mohiyatini ochib berishga qaratilgan bo'lib, bunda ta'lim mazmunining fanlararo uyg'unligi, nazariya va amaliyot birligi hamda turli

Ta'lim jarayonida integrativ yondashuv: nazariya va amaliyotasosida hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish

faoliyat turlarining o'zaro bog'liqligi asosiy didaktik shart sifatida e'tirof etiladi. Ilmiy adabiyotlarda integratsiya ta'lim mazmunini fragmentarlikdan chiqarish, kasbiy muammolarni kompleks ko'rish, o'rganilayotgan bilimlarni real kasbiy kontekstga moslashtirish hamda kompetensiyani rivojlantiruvchi vazifalar tizimini shakllantirish imkonini beruvchi vosita sifatida talqin qilinadi. Shu jihatdan, integrativ yondashuvning ilmiy ahamiyati alohida fanlarni mexanik birlashtirishda emas, balki kasbiy faoliyat talablaridan kelib chiqib ta'lim jarayonini qayta loyihalashga xizmat qilishidadir.

Uchinchi yo'nalish kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan amaliy yechimlarning samaradorligini asoslash bilan bog'liq. Mazkur yo'nalishda integrativ yondashuvning asosiy instrumentlari sifatida loyiha faoliyati, muammoli vaziyatlar, keyslar, amaliyotga yo'naltirilgan topshiriqlar, reflektiv tahlil, portfolioga asoslangan baholash hamda hamkorlikda o'qitish texnologiyalari keng qo'llaniladi. Ilmiy manbalarda ushbu texnologiyalarning kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga ta'siri, asosan, uchta asosiy mexanizm orqali izohlanadi: birinchidan, kasbiy vaziyatlarni ta'lim jarayonida modellashtirish; ikkinchidan, bilimlarni turli kontekstlarda qo'llash orqali transfer jarayonini kengaytirish; uchinchidan esa, refleksiya asosida o'z-o'zini boshqarish va kasbiy o'sishni ta'minlash. Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili integrativ yondashuvni amaliyotga joriy etishda muayyan metodik muammolar mavjudligini ham ko'rsatadi. Jumladan, fanlararo integratsiyaning ayrim hollarda formal tus olishi, topshiriqlar ko'p fanli bo'lsa-da, kompetensiyaviy natijalarning aniq o'lchanmasligi, shuningdek, baholash mezonlarining umumiyliigi natijadorlikni ishonchli asoslashni murakkablashtiradi. Shu sababli, integrativ yondashuv asosida kasbiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlarda metodologik aniqlik, ya'ni komponent–mezon–indikatorlar tizimini asoslash, tajriba dizaynini puxta ishlab chiqish va baholash instrumentlarini ilmiy jihatdan asoslash muhim hisoblanadi. Mazkur tadqiqotda kasbiy kompetensiyani baholash kognitiv, amaliy-operatsion, motivatsion–qiymat va reflektiv komponentlar asosida amalga oshiriladi. Har bir komponent aniq mezonlar va indikatorlar orqali operatsionlashtiriladi. Amaliy yechimlarni tanlashda fanlararo bog'lanishning maqsadliligi, kasbiy vaziyatlarga yaqinlashtirish, faoliyat natijalarining o'lchanishi hamda reflektiv faoliyatning tizimlilikligi asosiy metodik tamoyillar sifatida belgilandi. Tadqiqot natijalarini tahlil qilishda miqdoriy va sifat tahlili usullari uyg'unlashtirilib, metodik ishonchlilikni ta'minlash uchun triangulyatsiya yondashuvi qo'llanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Integrativ yondashuv ta'lim jarayonini tashkil etishda turli fanlar, bilim yo'nalishlari va faoliyat turlarining o'zaro uyg'unligini ta'minlashga asoslangan metodologik yondashuv hisoblanadi. Ushbu yondashuv ta'lim mazmunini alohida fanlar doirasida emas, balki kasbiy faoliyat talablaridan kelib chiqib tizimli va yaxlit holda shakllantirishni nazarda tutadi. Integrativ yondashuvning nazariy asoslari tizimlilik, uzluksizlik, izchillik hamda faoliyatga yo'naltirilganlik tamoyillari bilan uzviy bog'liqdir.

Integratsiya jarayonida ta'lim oluvchilar muayyan bilimlarni fragmentar tarzda emas, balki kasbiy muammolarni kompleks tahlil qilish, ularni turli nuqtai nazardan baholash va amaliy jihatdan hal etish ko'nikmalarini egallaydi. Bu holat kasbiy faoliyatga xos vaziyatlarda moslashuvchan qarorlar qabul qilish, ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkonini yaratadi. Natijada kasbiy kompetensiyaning bilimiy, amaliy va shaxsiy jihatlari o'zaro uyg'unlashgan holda shakllanadi.

Kasbiy kompetensiya mutaxassisning kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirishga tayyorlik darajasini ifodalovchi integrallashgan pedagogik tushuncha bo'lib, u kasbiy bilimlar, amaliy ko'nikma va malakalar, shuningdek, shaxsiy-kasbiy sifatlar majmuasini o'z ichiga oladi. Ushbu tushuncha faqat bilimlarning mavjudligi bilan cheklanmay, ularni amaliy faoliyatda qo'llay olish, kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish va baholash qobiliyatini ham qamrab oladi. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki,

Ta'lim jarayonida integrativ yondashuv: nazariya va amaliyotasosida hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish

kasbiy kompetensiya quyidagi asosiy tarkibiy komponentlar orqali namoyon bo'ladi: kognitiv komponent kasbiy faoliyat uchun zarur bo'lgan bilimlar tizimini ifodalasa, amaliy-operatsion komponent ushbu bilimlarni real faoliyat jarayonida qo'llashga oid ko'nikma va malakalarni o'z ichiga oladi. Motivatsion-qiyamat komponent mutaxassisning kasbga bo'lgan qiziqishi, kasbiy qadriyatlari va ijobiy munosabatini aks ettiradi. Reflektiv komponent esa o'z kasbiy faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirishga bo'lgan ehtiyoj hamda qobiliyat bilan tavsiflanadi. Integrativ yondashuv ushbu komponentlarning har birini alohida emas, balki o'zaro bog'liq holda rivojlantirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Kasbiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish jarayonida integrativ yondashuvni samarali qo'llash ta'lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etishni talab etadi. Bunda fanlararo loyihalar, muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar hamda kasbiy faoliyatga yo'naltirilgan amaliy mashg'ulotlardan keng foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Amaliy mashg'ulotlarni real kasbiy vaziyatlar bilan integratsiyalash ta'lim oluvchilarda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'lash imkonini yaratadi. Shuningdek, innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida o'qitishni tashkil etish, reflektiv faoliyatni yo'lga qo'yish va mustaqil ta'limni rag'batlantirish bo'lajak mutaxassislarning kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mazkur amaliy yechimlar ta'lim oluvchilarning kasbiy moslashuvchanligini oshirish, ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosalar shuni ko'rsatadiki, integrativ yondashuv kasbiy kompetensiyani rivojlantirishda samarali pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bo'lajak mutaxassislarning bilim, ko'nikma va shaxsiy-kasbiy sifatlarini tizimli va izchil ravishda rivojlantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, integrativ yondashuv oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirish, bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarligini zamonaviy mehnat bozori talablariga moslashtirishda muhim metodologik ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. 159 p.
2. Bruner, J. S. *The Process of Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. 128 p.
3. Bandura, A. *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W. H. Freeman, 1997. 624 p.
4. Hattie, J. *Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. London: Routledge, 2008. 392 p.
5. Marzano, R. J. *The Art and Science of Teaching: A Comprehensive Framework for Effective Instruction*. Alexandria, VA: ASCD, 2007. 221 p.
6. Beane, J. A. *Curriculum Integration: Designing the Core of Democratic Education*. New York: Teachers College Press, 1997, 123 p.
7. Nicolescu, B. *Manifesto of Transdisciplinarity*. Albany: State University of New York Press, 2002, 169 p.
8. Spencer, L. M., Spencer, S. M. *Competence at Work: Models for Superior Performance*. New York: Wiley, 1993. 372 p.